

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ЗАСВОЄННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ІНОЗЕМНИМИ СТУДЕНТАМИ

Ганна Строганова

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

Зосереджено увагу на актуальній проблемі пошуку ефективних шляхів навчання іноземних студентів української мови. Обґрунтовано важливість ефективного поєднання сучасних концептуальних підходів і методів засвоєння української мови як іноземної.

Ключові слова: процес навчання, мова, мовлення, види мовленнєвої діяльності, методи навчання, методичні підходи.

Сьогодні, на початку XXI століття, коли до України прикута особлива увага світової спільноти, коли наша наука зацікавлена в обміні інформацією, різноманітними технологіями навчання, до нас їде здобувати фахові знання студентська молодь з різних країн світу. Розширення міжнародних зв'язків, співпраця і необхідність спілкування людей різними мовами, потреба ознайомлення з культурними традиціями, особливостями віросповідання прискорює процес модернізації системи освіти в Україні, зокрема організації процесу навчання української мови іноземцям.

У методиці навчання мов і суміжних гуманітарних дисциплін відбувається постійний пошук шляхів удосконалення системи засвоєння знань, формування вмінь і навичок. З позицій психології проблеми навчальної діяльності щодо засвоєння мов висвітлено в працях П. Гальперіна, І. Зимньої, О. Леонтєва, В. Ляудіс, Н. Талізної, В. Якуніна та ін. Вагомий внесок у розв'язання завдань навчального процесу роблять науковці-педагоги Ю. Бабанський, В. Безпалько, М. Євтух, В. Галузинський, І. Подласий, Д. Чернілевський та ін. На важливість пізнавальних особливостей тих, хто вчиться, та їхньої ролі у розвитку мовлення вказують Д. Ельконін, П. Зінченко, Т. Косма, Г. Костюк, І. Синиця, О. Скрипченко.

Вирішення проблеми якісного засвоєння української мови як іноземної починається з правильного та оптимального вибору підходів до навчання. Питання вибору найкращих підходів до навчання та методів навчання, зокрема української мови як іноземної, було і залишається невирішеним.

Мета статті – викласти результати теоретичного аналізу основних концептуальних підходів до навчання української мови як іноземної.

Поняття *підхід* трактують як думку, погляд, з позиції якого розглядається об'єкт, напрям у науці, дослідженні. Педагогічний термін *підхід до навчання* розуміють по-різному: по-перше, його оцінюють як світоглядну категорію, яка пов'язана із суспільними настановами суб'єктів навчання як носіїв певного типу свідомості; по-друге, як системну організацію процесу передавання та засвоєння знань, що об'єднує всіх суб'єктів навчання – викладача і студента.

Вибір певного підходу до навчання української мови як іноземної є відповідаль-

ним кроком кожного викладача, адже від цього залежить результативність його роботи. Кожний викладач мусить бути обізнаний з новітніми підходами до навчання мови як іноземної. Сучасні підходи пов'язані з дотриманням таких основних вимог:

- створення мовних засад для засвоєння української мови з урахуванням мовного досвіду та рідної мови слухача;
- навчання певного варіанта системи мови;
- можливість реалізації у навчанні всіх функцій мови (особливо комунікативної) з метою вільного володіння фаховою мовою (читати, говорити, слухати, писати).

Для нашої практики важливим є *екстралінгвістичний підхід*, який полягає у забезпеченні зв'язку мови з позамовною дійсністю. Вихід у позалінгвальну дійсність найкраще здійснюється під час засвоєння фахової лексики. У разі використання цього підходу важливо послідовно звертати увагу студентів на розрізненні граматичних значень та інформації про позамовну дійсність. Необхідно формувати знання про формальне вираження граматичних категорій, що допомагає розмежовувати, наприклад, морфологічну ознаку числа іменника та екстралінгвістичну інформацію про кількість предметів тощо.

Демонстрація мовних одиниць і засвоєння їх як взаємопов'язаних елементів системи мови значно поліпшиться, якщо навчання відбуватиметься на основі *системного підходу*. За таких умов одиниці кожного рівня мови розглядаються у їхньому взаємозв'язку з одиницями як того самого, так і інших рівнів. Наприклад, звуки та їхні позиційні зміни вивчають у співвідношенні з іншими звуками, з тими, що позначають їх буквами з урахуванням морфемного членування слова.

Для правильної організації навчання української мови необхідно брати до уваги процес формування і розвитку мовленнєвої діяльності студентів, для яких українська мова не є рідною. Слід пам'ятати, що мовленнєва діяльність як складник загальної діяльності, яка формується на практичних заняттях, є невід'ємною частиною екстралінгвістичної, педагогічної діяльності. Такий підхід до навчання мови називають *комунікативним системно-дійовим* (Т. Фролова). За умови його реалізації відбувається систематизація, упорядкування знань мови як засобу спілкування. Такий підхід передбачає залучення до процесу навчання різних видів мовленнєвої діяльності (слухання, говоріння, читання, письмо), вивчення правил спілкування, порівняння української мови з рідною мовою слухача, ознайомлення з механізмами творення структурних мовних одиниць, системою мови, особливостями мовної поведінки студента.

Систематизація мовного матеріалу виявляється через взаємопов'язане навчання різних видів мовленнєвої діяльності. Системний підхід до навчання особливостей спілкування змушує аналізувати зміст, структуру та способи взаємодії всіх його аспектів – комунікативного, інтерактивного, перцептивного. Упорядкування мовного матеріалу з метою навчання спілкування українською мовою передбачає як власне системний опис фонетичного, лексичного, семантичного, дериваційного, граматичного аспектів мови, так і засвоєння понять комунікативної лінгвістики, контрастивної лінгвістики, функціональної граматики.

У лінгводидактиці існує декілька підходів до навчання вмінням мовленнєвої діяльності: 1) *підхід взаємопов'язаного навчання*, суть якого полягає у цілеспрямованій організації навчальної діяльності через взаємозв'язок усіх видів мовленнєвої

діяльності (Н. Бондаренко, В. Костомаров, Г. Стежко та ін.); 2) *диференційований підхід* до навчання різних видів мовленнєвої діяльності, що ґрунтується на різному мовному матеріалі, яким потрібно збагатити активний і пасивний запас слухача (Н. Баладіна, О. Бикова та ін.).

Безперечно, сьогодні актуальним залишається *комунікативний підхід* (У. Літвуд, Ю. Пассов та ін.). Він зорієнтований на організацію процесу навчання мови, який еквівалентний живому спілкуванню, через створення основних мовленнєво-комунікативних ситуацій: використання мовленнєвих засобів, які забезпечують процес навчання, а надалі вільне спілкування в конкретних ситуаціях; створення типової комунікативної ситуації; забезпечення предметності процесу спілкування, яка моделюється точним набором предметів обговорення (теми, події, проблеми тощо); обов'язковий діяльнісний характер мовленнєвого спілкування викладача і студентів. При комунікативному підході враховують прагматичні аспекти, комунікативне призначення висловлювання, його співвідношення з дійсністю, діяльністю людини.

Використовуючи *функціональний підхід* у навчанні української мови як нерідної, потрібно пам'ятати, що для нього характерним є звернення до функціональних зв'язків, які виявляються в процесі реалізації одиниць різних мовних рівнів у потоці мовлення: для звуків – це сильна і слабка позиція (смыслорозрізнявальна функція); для морфем – ономазіологічна функція; для слів – парадигматичні та синтагматичні зв'язки, для речень – комунікативна функція. Наприклад, на парадигматичному рівні слова об'єднуються в певні групи (тематичні, синонімічні, антонімічні тощо) і виступають як одиниці мови. Сполучаючись одне з одним, слова утворюють лінійні об'єднання і стають мовленнєвими одиницями. Саме синтагматичні зв'язки актуалізують одне із значень багатозначного слова або сприяють утворенню нового значення.

Відомими різновидами функціонального підходу є *функціонально-стилістичний* (акцент роблять на специфіці функціонування слів у різних стилях мовлення), *функціонально-семантичний* (наголошують на семантичних змінах слова у мовленнєвому потоці) та *функціонально-комунікативний* (за умови правильного узгодження системного і функціонального аспектів до уваги беруть комунікативну вагу і комунікативні функції певних засобів мовлення).

Структурно-семантичний підхід передбачає роботу з мовними одиницями не тільки з погляду їхнього формального вираження, але й з урахуванням значення. Майже в усіх розділах курсу української мови як іноземної вивчають значущі одиниці – морфеми, слова, речення. Необхідно звертати увагу студентів на двобічну природу мовного знака, особливо це стосується морфеміки та морфології. У морфеміці доцільно пояснювати те, що морфеми є мінімальними значущими частинами слова. У морфології суттєвим є те, що різні значення того самого слова можуть мати різні морфологічні характеристики.

Не менш вагомим є *діяльнісний підхід*, який характеризується тим, що в результаті навчання студент здобуває знання, які необхідні для оволодіння фаховою мовою і які кладуть в основу початкового етапу навчання (Д. Чернилевський). Специфіка цього підходу полягає у спрямованості на те, щоб організувати активне навчання, ініціативне спілкування, енергійний особистісний розвиток. Через діяльність студент вступає у стосунки з викладачем та іншими студентами, а викладач керує його діями, спрямо-

вує хід думок у правильне русло, сприяє кращому запам'ятовуванню фахової лексики. У такий спосіб виробляється єдність свідомості і мовленнєвої поведінки студента.

Сьогодні найбільш актуальним є *індивідуальний підхід* до навчання української мови. Він означає пристосування форм і методів навчання до індивідуальних особливостей студентів та умов життя з метою забезпечити якісне засвоєння. Для викладача важливо під час навчання нерідної мови звертати увагу на особливості пам'яті, уваги, спостережливості, уяви, характеру студентів-іноземців.

Послідовне ставлення викладача до студента як до незалежної особистості, свідомого відповідального суб'єкта власного розвитку відбувається в межах реалізації *особистісного підходу* до навчання нерідної мови. За таких умов викладач спирається на особистісні якості студента, враховує його визначальні риси: спрямованість, життєві плани, ціннісні орієнтири, вікові та індивідуально-психологічні особливості, бере до уваги національні статуси тощо. У межах особистісного підходу функціонує *особистісно-діяльнісний підхід*, який передбачає найбільший розвиток індивідуальних особливостей особистості студента через розвиток різних видів мовленнєвої діяльності, що забезпечує активізацію процесів саморозвитку, самоосвіти, звернення до внутрішнього світу людини. Мета кожного заняття при реалізації особистісного підходу формується з позицій конкретного студента і всієї групи загалом. Цей підхід ще раз підтверджує, що навчання мови – процес непростий, він вимагає від викладача терпіння та уваги.

Комплексне застосування різних форм і методів навчання, спрямованих на активне оволодіння мовою в певному комплексі видів мовленнєвої діяльності, забезпечує реалізацію *комплексного підходу*. Комплексність, окрім єдності цілей, завдань, змісту, означає ще певний набір ефективних методів навчання мови студента-іноземця.

Для навчання української мови як нерідної сьогодні потрібним є ґрунтовний аналіз усієї системи методів. Як відомо, метод – це спосіб досягнення певної навчальної мети (здобуття знань, умінь і навичок), спосіб взаємодії викладача зі студентом. Над удосконаленням класифікації методів навчання працювало багато методистів: А. Алексюк, О. Беляєв, Є. Ігельсон, Й. Лернер, В. Онищук, К. Плиско, М. Скаткін та ін.

Методи навчання не можуть бути універсальними, вони відмінні на різних етапах засвоєння мови. Вибираючи метод навчання, потрібно враховувати також специфіку матеріалу, призначеного для засвоєння, та особливості навчальної аудиторії.

Процес навчання української мови як нерідної в широкому розумінні можна умовно поділити на два етапи – це власне навчання і контроль. Власне навчання традиційно складається з етапів засвоєння нового матеріалу, формування вмінь і навичок, повторення й узагальнення. Засвоєння нового матеріалу відбувається через сприймання й усвідомлення нового матеріалу, його запам'ятовування і відтворення. На різних етапах засвоєння використовують різні методи навчання. Сприйняття матеріалу відбувається через слуховий і зоровий канали. Слуховий канал залучено під час пояснення викладача і бесіди з ним, а зоровий – під час роботи біля дошки і з дидактичними посібниками. Пояснення нового матеріалу складається з таких дій:

- створення проблемної ситуації (викладач мусить уміти викликати інтерес до теми. Природно такий інтерес виникає, якщо показати, що існують мовні факти, які студенти не можуть пояснити, виходячи лише з наявних у них знань);

- підготовка до сприйняття нової теми через її визначення і пояснення термінів;
- розкриття суті теми, яку вивчають (потрібно залучити найбільшу кількість каналів сприйняття і видів пам'яті);
- закріплення одержаних знань на практиці.

Усвідомлення студентами нового матеріалу має передбачає застосування спеціальних методів.

Для подання знань у готовому вигляді використовують *слово викладача* (розгорнуте висловлювання викладача на занятті, воно є запланованим і має бути логічним, мотивованим і доступним) і *самостійний аналіз тексту підручника студентами* (читання і засвоєння нового матеріалу).

Для пояснення нового матеріалу можна використовувати *бесіду з викладачем* (відрізняється від слова викладача тим, що вона передбачає не монолог викладача, а діалог викладача і студентів, який складається з питань та відповідей). Розрізняють три типи бесіди: бесіда-повідомлення, евристична бесіда, бесіда-відтворення:

- *бесіда-повідомлення* характеризується тим, що викладач пояснює новий матеріал, який студенти можуть проілюструвати прикладами з уже вивченого матеріалу;
- *евристична бесіда* складається з того, що викладач у певній послідовності ставить питання, відповіді на які приводять студентів до самостійних висновків і формулювань;
- *бесіда-відтворення* застосовується на етапі закріплення і повторення матеріалу.

Запам'ятовування є важливим етапом вивчення нового матеріалу, бо забезпечує міцність одержаних знань. Для запам'ятовування потрібно залучити різні види пам'яті студентів: слухову, зорову, моторну. Запам'ятовування здійснюється у процесі слухання пояснень викладача, роботи з посібником, записування нових повідомлень, складання плану, структурування матеріалу у вигляді таблиць.

Відтворення є завершальним етапом вивчення матеріалу. Відтворення здійснюється у формі усних відповідей, письмових робіт, заліків чи іспитів.

Використання одержаних знань на практиці тісно пов'язане з виробленими у студентів уміння і навичок. Виділяють декілька етапів формування вміння і навичок:

- первинне закріплення під час виконання репродуктивних вправ, переказу теоретичного матеріалу, складання плану тощо;
- перевірка важливого і складного матеріалу через самостійний добір студентами прикладів, проведення різних видів ускладненого списування, написання пояснювальних і вибіркового диктантів, виконання різних видів лінгвістичного розбору;
- творче закріплення через виконання продуктивних вправ: ускладнене списування творчого характеру, творчий, вільний диктант, укладання переказів і творів в усній та писемній формах.

Завершальним етапом набуття знань, уміння і навичок є узагальнення і повторення.

Узагальнення матеріалу відбувається за допомогою таких методів, як використання схем і таблиць, складання алгоритмів дій, плану теми з виділенням ключових моментів і понять.

Повторення традиційно проходить після або перед вивченням теми (розділу), в кінці або на початку семестру (навчального року).

Методи перевірки результатів навчальної діяльності різні, але всі вони спираються на такі вимоги: цілеспрямованість, систематичність, об'єктивність, оперативність і своєчасність контролю. Методи контролю поділяють на дві групи: методи контролю за рівнем засвоєння знань; методи контролю за ступенем сформованості умінь і навичок.

Процес набуття необхідних знань, умінь та навичок значно поліпшиться, якщо у своїй роботі викладач буде реалізовувати *компетентнісний підхід*. Відомо, що такий підхід охоплює різноманітні компоненти: естетичні, морально-етичні, мотиваційні, гуманістичні. Усі вони спрямовані на активізацію творчості слухача і забезпечують ефективний результат. Студенти виконують спеціальні завдання у певних умовах, специфічному оточенні та сферах діяльності.

Засвоєння української мови як нерідної передбачає послідовне виконання ряду дій з метою досягнення результату – розвитку комунікативних та мовленнєвих компетенцій. Створення відповідного рівня комунікативної компетенції є кінцевою метою вивчення української мови іноземними студентами як мови, необхідної для засвоєння фахових дисциплін, і як засобу ділового спілкування. Комунікативну компетентність розуміють як здібність студента до вибору стратегії мовленнєвої поведінки з урахуванням соціального контексту спілкування, що реалізується в результаті використання тактик мовленнєвої поведінки, адекватних умовам спілкування. Готовність до реалізації професійно спрямованих функцій і здатність суб'єкта до виконання поточних фахових обов'язків оцінюють як спеціальну мовленнєву компетентність, у формуванні якої беруть участь лінгвістичний, соціолінгвістичний та прагматичний компоненти.

Вивчення іноземної мови є неповним або навіть шкідливим без вироблення соціокультурної компетенції. Її формування пов'язане з набуттям власне краєзнавчих та лінгвокраїнознавчих знань (еквівалентна, безеквівалентна та фонові лексика). Таке засвоєння нерідної мови відбувається у межах *культурологічного підходу*, який передбачає знання не лише про державу, її територіально-адміністративний устрій України, але й відомості про повсякденне життя та звички українських громадян, про національні звичаї і традиції. Особливу увагу потрібно приділяти вивченню специфіки національного характеру і національних мисленнєвих і поведінкових стереотипів. Адже будь-яка людина, яка бажає повноцінно спілкуватися з носіями іншої мови та культури, має використовувати у процесі комунікації не лише іншомовну лексику і граматику, але й знати спосіб мислення.

Формування компетентності необхідно розглядати як завдання освіти. Науковці кваліфікують компетентність як рівень досягнення компетенцій. Вона забезпечує перспективу самореалізації студента як майбутнього спеціаліста. Переконливо доведено, що освітні компетенції суттєво впливають на зміст та форми навчання. Поняття освітні компетенції включає в себе знання, пізнавальні та практичні навички, вміння, мотивацію тощо.

На підставі теоретичного аналізу основних концептуальних підходів та методів навчання української мови як іноземної можна зробити такі висновки:

1. Перегляд структури мовної освіти в Україні загалом та оновлення змісту процесу викладання української мови як іноземної зокрема зумовлює потребу подальшої інвентаризації та модернізації підходів до навчання нерідної мови, пошук та удосконалення методів навчання.

2. Вільне володіння сучасними методологічними підходами до навчання дає змогу викладачам підвищувати ефективність роботи щодо підготовки та проведення занять з української мови з іноземними студентами.
3. Правильне поєднання та узгодження підходів і методів під час моделювання навчальних ситуацій підвищує рівень засвоєння української мови як нерідної.

-
1. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / Наук. ред. укр. вид. док. пед. наук, проф. С.Ю. Ніколаєва. – К., 2003.
 2. *Исиченко Ю.А., Калашиник В.С., Сващенко А.А.* Самоучитель украинского языка. – К., 1993.
 3. *Лернер И.Я.* Методы обучения. Дидактика средней школы / Под ред. М.Н. Скаткина. – М., 1982.
 4. *Паламар Л.М., Бех О.А.* Практичний курс української мови. – К., 1995.
 5. *Плиско К.М.* Принципи, методи і форми навчання української мови. – Х., 1995.
 6. *Пометун О.І.* Компетентнісний підхід до оцінювання рівнів досягнень учнів. – К., 2004.
 7. Функції і структура методів навчання / За ред. В.О. Онищука. – К., 1979.

CONCEPTUAL APPROACHES TO THE ACQUISITION OF THE UKRAINIAN LANGUAGE BY FOREIGN STUDENTS

Ganna Stroganova

M. P. Drahomanov National Pedagogical University

This article is dedicated to the actual problem of the selection of methods and approaches to teaching Ukrainian to foreign students. The importance of effectively combining modern conceptual methods and approaches to teaching Ukrainian as a foreign language is examined.

Key words: the process of studying, language, speech, types of verbal activity, methodological approaches, methodological approaches.